

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2008-2009

Anılar Arasında İstanbul

Selim İleri

Konuşmama başlamadan önce, bir “Beyoğlu” yazısından bir bölüm okumak istiyorum size:

Edebiyatımıza ‘Intermezzo’yu ve ‘Asmalı Mescit 74’ü kazandırmış Fikret Adil ’den edebiyat tarihlerimiz pek söz açmaz. Bu iki yapıta Garden Bar ’ın serüveni de ekleyerek Fikret Adil ’i günümüzün okurlarına iletişim Yayınları yeniden kazandırmak istedi. ilgi değiştirdi mi bilmiyorum. Oysa onun eserleri büyük sahicilikler taşır. Romana ve öyküye neredeyse musallat olmuş, kendini yazarken bir başkası gibi görünme saplantısını kapının önüne ilk koyanlardandır Fikret Adil. Özellikle ‘Intermezzo’ bir roman kurgusunda, bir uzun öykü kurgusunda fakat doğrudan doğruya yaşanmışın izinde yol alır. ‘Asmalı Mescit 74 ’e gelince, onda bir anı roman havası eser, bütün kişileri adlı adınca anılmıştır. Fikret Adil de bohem hayatın ortasında anlatıcı kimliğinde görünür. En uçtaki yaşantılar anlatıcının söyleminde acılar, duyarlıklar, hüziünler, ruh çılgınlıkları edinir. Mekân hemen hep Beyoğlu ve çevresidir. Gerçi Boğaziçi de karşımıza çıkar ama bir iki sahnede, gezintilerde. Beyoğlu ’nda sanatkârlarla, yazar çizerlerle, ressamlarla, serserilerle, yoldan çıkmışlarla yüz yüze geliriz. Düşünüyorum da ‘Asmalı Mescit 74’ü okumasaydım Hale Asaf’ın alabildiğine Batılı olmak isterken köyünde Doğulu kalışını, ikilemini, biraz hırçın-bir hayli içli dünyasını nasıl hissedecektim?

Fikret Adil 'e bir Beyoğlu yazarı diyebiliriz. Beyoğlu 'ndan esinlenmiş başka yazarlarımız ve şairlerimizle birlikte o da Beyoğlu 'nu tarihi içinde yaşıyor bugün. Mesela 'Asmalı Mescit 74 'le 'Salon Köşelerinde 'yi yan yana okuyabilirsiniz Beyoğlu'nda tarihi bir gezintiye çıkmak istersiniz. 'Salon Köşelerinde', Saffeti Ziya'nın 1910 yılında yayımlanmış romanı, Beyoğlu'nun sosyete hayatını, Levantenlerin dünyasını, Pera Palas balolarını anlatıyor. Öyle pek ahım şahım bir roman değil ama belgesel tadına diyecek yok. Saffeti Ziya'da alafranga aristokrat görünümüyle çizilmiş Beyoğlu hepi topu yirmi yıl sonra İntermezzo'da ve 'Asmalı Mescit 74 'te büsbütün bohem bir görünüm edinir. 1950 'lerin ortasında tanıdığım Beyoğlu ise tam anlamıyla olumsuz ve olumlu anlamlarıyla kozmopolit bir ortamdı. Demek aziz dostum Çelik Gülersoy'un söylediği gibi, bir değil birçok Beyoğlu var hep iç içe geçen; zaman birtakım değişimlere yol açsa bile o birçok Beyoğlu varlığını korumuş. İstanbul için Beyoğlu semtinin özel bir anlam taşıdığını ileri sürebilir miyiz? Geçmişten günümüze uzanan güncelliğini her dönemde koruyabilmiş bir anlam. Beyoğlu modern edebiyatımızda düz yazı yaygınlaşır yaygınlaşmaz birçok eserin sayfalarında yer almış, dile getirilmek istenen mekânlar arasında baş köşeye oturmuş, güzellikleri, çirkinlikleri, baştan çıkarışları, özendirişleri, kaygılandırışları sayılıp dökülmüş; yani birçok Beyoğlu beliriyor..."

Beyoğlu'nun benim hayatımda çok önemli bir yeri var. 1949'da İstanbul'da doğdum. Çocukluğumun bir kısmı Kadıköyü'nde geçti; Bahariye Caddesi'nde halen yerli yerinde duran Geren Apartmanı'nda.

O yıllarda, 1940'larda, 1949'da hatırladığım Kadıköyü tabii ki bugünküne hemen hiç benzemeyen bir semt, bir beldeydi ama yine de İstanbul dediğiniz vakit en az bozulmaya uğramış semtlerin biri yine de Kadıköyü'dür diye düşünüyorum. Ne vardı acaba Kadıköyü'nden bugüne benimle birlikte gelmiş olan? Her şeyden önce Kadıköyü Çarşısı'nı anmak gerekir; sonrada tabii yine Bahariye semtinin bir çıkmaz sokağı olan - gerçi artık çıkmaz bir sokak değil- Şifa'yı. Buralar iyi kötü varlığını korudu; buna karşılık örneğin herhalde ben yaştaki herkesin büyük bir peri masalı gibi hatırladığı o Kadıköyü plajlarının hiçbiri bugün yerli yerinde değil. Semt itibariyle bizim için en önemlisi Moda plajıydı.

Bugün önünden insanların yaya yürüyüş yapabildikleri bir yol geçen mekân, Moda'da bir plajdı; özelliği de yaz günleri o yıllarda en beğenilen yabancı şarkıları hoparlörle bütün semte çalmasıydı. Bugünün teknik imkânları açısından baktığımız vakit bu anlattığım şeylerin hiçbir özelliği yokmuş gibi geliyor; oysa o yıllarda yüksek sesle dinlenilmiş bir şarkının çok anlamı vardı. Paul Anka'nın "You are my destiny" adlı şarkısı, benim hâlâ albümlerde bulup tekrar tekrar dinlediğim, o yılların en gözde şarkılarından biriydi.

Moda plajı deniz kirlenmesinden dolayı yıktırıldı. Batı'da uygarlıklarına bağlı olan ülkelerde eserlere, resim sanatına ya da edebi bir esere konu olmuş mekânların uzun süre varlığını koruması için daha sağduyulu davranılıyor. Moda plajından ise ne yazık ki bugüne hiçbir iz kalmadı. Bir iki fotoğraf, bir iki resim, bir de Safiye Erol adlı bir yazarımızın 1930'larda yayımladığı *Kadıköy'ün Romanı* adlı kitabının kapağı var. Bu kapakta Münif Fehim Bey Moda plajını resmetmiş. 1930'lu yıllar ve benim hatırladığım 50'li yıllar arasında plaj bütün anlamını korumuş; ama oradan hunharca bir yol geçirildi sonrasında. Bugün Kadıköylüler memnun olduklarını söylüyorlar bu yoldan. Yine aynı şekilde Fenerbahçe önemli bir plaj alanıydı Kadıköy'nde, yanında hemen Devlet Demiryolları'nın 1960'lara yakın bir tarihte kurulmuş olan bir kampı vardı, demiryolcular yaz aylarında Anadolu'nun dört bir tarafından gelip kamp yapma imkânı bulurdu burada. Kadıköyü bir plajlar beldesiydi. Üsküdar'a doğru giderseniz, şimdi önünden yolun geçtiği, küçük kimsenin fark etmediği eski iskele uzun bir rıhtımla bağlanırdı Salacak'a. Bağdat Caddesi'nde Caddebostan plajı, Suadiye plajı vardı. Suadiye plajına daha ziyade ekâbir takımı giderdi; biz pek götürülmezdik, ailemizin durumu o tarz bir lükse elverişli değildi, ancak Ankara'dan dayım geldiğinde -onun maddi durumu daha iyiydi- Suadiye plajına gidilirdi. Moda plajının bir diğer özelliği çok şık bir lokantası olmasıydı. Bugünkü ölçülerle baktığımız vakit belki hiç şık görünmese de o yılların dar olanakları çerçevesinde öyleydi. Burada şiş kebabı yenir, patates kızartması eşliğinde bira içilirdi. Bu da cebi paralı olanların yapabildiği bir şeydi ve yine ancak dayım geldiği vakit bizim için bu imkân oluşabilirdi.

Kadıköy'nden sonra babamın görevi dolayısıyla bir dönem bir yıl kadar Almanya'nın Aachen şehrinde kaldık. 1954 yılı olması gerekiyor belleğim beni yanıltmıyorsa; Almanya II. Dünya Savaşı'nın büyük sarsıntısını henüz tümüyle atlatamamıştı. Hatta Aachen'de kaldığımız ev de yarısı savaşta bombayla tahrip olmuş, yıkılmış bir eski şatonun oda oda kiraya verilmiş haliydi.

Odalarda ya bir Alman ailesi ya da bizim gibi Almanya'da bulunan yabancı insanlar kalıyor, eski kontes de çok yaşlanmış bir halde ailesine ait şatoda artık bir tür pansiyoncu kadın kimliğiyle yaşamını kazanmaya çalışıyordu.

Almanya'dan dönüşte Kadıköy'e dönmedik, babamın işyerine -Teknik Üniversite'de öğretim üyesiydi- yakın bir yer olsun diye Cihangir'de Kumrulu Yokuşu'nda bir ev tuttuk. Cihangir yine Kadıköy gibi İstanbul'un şanslı bir semti; yapı dokusu açısından çok az bozuldu. Semtin eski yapılar olduğu gibi duruyor. Orada giriş katında kiracı olarak yaşadığımız apartman da duruyor; bizim oturduğumuz katta da değerli tiyatro oyuncumuz Tomris İnce'nin ablası oturuyormuş. Bir gün Tomris Hanım'dan rica ettim evi tekrar göreyim diye, kapıya kadar gittik, fakat içeri girmeye cesaret edemedim. O odalar, eski anılar belki şimdi tamamen değişmiştir, ama yine de o ruhu taşımak istemedim.

İlkokulu Firuzağa İlkokulu'nda okudum. Evimizden çıktığımız vakit bir yokuş aşağı inip sağa dönüp tekrar sola döndüğünüzde bu okula çıkardınız. Şenyuva Sokağı'nın hemen altında bütün Cihangirliler için bahar ve sonbahar günlerinde kurtarıcı bir mekân olan, Sarayburnu'na nazır Ege Bahçesi vardı, kır kahvesi havasında bir semt bahçesiydi çayıyla gazozuyla. 1970'lere doğru zannediyorum Ege Bahçesi'nde bir nitelik değişimi oldu; o kır kahvesi havasından çıkıp bir tür lokanta karışımı bir yer halini almaya başladı ve sadece semtin insanların geldiği bir yerken, dışarıdan da insanların geldiği bir kebabçıya dönüştü. Daha sonra ise bir dönem Susam Bar olarak İstanbul'un belli bir sosyetik kesimine hizmet veren bar-kafe havasında bir yer oldu. Ardından sokağın ismi değişti, Susam Sokağı oldu. Şimdi orası kapalı duruyor, çünkü bildiğim kadarıyla inşaat yasağı var; ama o yasak delindiği gün herhalde 15-20 katlı bir bina çıkacak.

Cihangir yapı itibarıyla değişmiş değil. Bugün çocukluğumdaki Moda plajını tamamıyla kaybetmiş olabilirim, ama Cihangir'deki yapılarımın hiçbirisini kaybetmiş değilim, elimle koymuşçasına görme şansım var; fakat insan dokusu olarak Cihangir tabii çok değişti. Belki de İstanbul'un yakın dönem 50'li yıllar macerasını en çok Cihangir'in hikâyesinden çıkartmak mümkün. Cihangir olumlu anlamıyla bütün bir kozmopolit yapıyı taşıyan bir yerdi; çok farklı dinlerden, çok farklı dillerden insanları barındırırdı, ama tabii bu insanlar bugünkü gibi yarı turistik değildi. Gerçek İstanbullular, Ermeniler, Museviler, Rumlardı; azınlık yurttaşlarımız ağırlıklı olarak Rum kökenliydi. O yaşlarda ben insanların bayramdan bayrama yaşadıklarını düşünürdüm; çünkü Müslümanların dini bayramları bittikten sonra Hıristiyanlarınkı başlar, onlarınki bittiği vakit Musevilerinki...

Bayram havası bütün semt için, ister Müslüman, ister Hıristiyan, ister Musevi olsun, değişmeyen bir karşılıklı sevgi saygı ortamı yaratır ve herkes o bayramı müşterek olarak yaşardı.

Mesela paskalya -bugün çok ilginç bir gazeteci hanımla birlikteydik, o anlattı-bizim kültürel hayatımızda da Anadolu'ya kadar aksetmiş Bahar Bayramı olarak. Anadolu'nun bazı yörelerinde, Hıristiyan ağırlıklı bir ortam olmamasına rağmen, nisan ayında bir bahar ayini olarak mutlaka bu yumurta boyama işlemi yapılırmış; yani kültürden kültüre demek ki böyle bir alan açılması olmuş.

Cihangir'in en güzel zamanını yaşadığım o yıllarda tabii Beyoğlu karşımıza çıktı, çünkü çok yakındı, sürekli Beyoğlu'na gidilip gelinirdi. Zaten bir dönem Galatasaray Lisesi'nde öğrencilik de yaptım, ancak 9. sınıftayken Fransızca kompozisyondan kaldım, daha önce de bir yıl kalmıştım; ikinci sene kalınca belge alma durumu oluşuyordu; ama Fransızca tedrisatı olmayan diğer okullarda kendiliğinden bir üst sınıfa geçme imkânı vardı, ben de o günkü adıyla Atatürk Erkek Lisesi olan Taksim Lisesi'ne gittim. Kendimi Galatasaraylı değil Taksim Liseli hissederim; ikinci okulumu daha fazla sevmiştim. O dönemde biz Cihangir'i de bıraktık ailece, bu kez Teşvikiye'ye taşındık.

Herkesin kendi evine sahip olması modasının İstanbul'da ağırlık kazandığı bir dönemdi 60'lı yıllar. Biz de Teşvikiye'de babamın eski bir öğrencisinin inşaatında, onun sağladığı olanakla bir kat aldık. Teşvikiye hayatımda gençlik dönemim açısından derin izi olan bir semt, ama benim gönlüm sanıyorum ki daha çok Cihangir'de, belki de en çok Kadıköyü'nde kalmıştır. Teşvikiye'yi de bu arada hor görmeyeyim; çok güzel anılarım var orada da.

Diyeceksiniz ki değişen ne İstanbul'da? Galiba İstanbul'da binalardan daha çok yaşama biçimleri, istekler, insanların özlemleri, hevesleri ve ülkülerinde büyük değişiklik oldu. Teşvikiye'ye yıllarca gitim geldim, daha sonra ayrılıp Şişli'ye taşındım, ama ablam orada oturuyor, hâlâ gidip geliyorum. İki üç senedir Nişantaşı'na hiç uğramamışım; Teşvikiye'ye hep aşağıdan Maçka üzerinden gelmişiz. Ablam Hüsrev Gerede Caddesi'nin ortasında oturuyor. Geçen gün bir sebepten dolayı Nişantaşı'na gittim ve yeni mağazaları, City's'i gördüm. Nişantaşı çok değişmiş bence; yaşama biçimi de çok değişmiş. Teşvikiye Camii'nde iki cenaze kaldırılıyor, hemen bitişiğinde caminin avlusuna bakarak insanlar pizzalarını ve salatalarını yiyorlar. Bir tabuta bakarak nasıl bir öğle yemeği yenebilir ve bu nasıl bir insan potansiyelidir, benim aklım almıyor. Demek ki toplum olarak biz daha serin kanlı, daha hissiz bir noktaya doğru gidiyoruz.

İstanbul'u yazmak gibi bir fikrim olmamıştı; hayatın tesadüfleri beni İstanbul üzerine yazı yazmaya sevk etti. Ben hep roman yazmak istedim, hatta hikâye bile değil; ama sonra hikâye de yazdım. İstanbul yazıları *Hürriyet* gazetesinin geçmişteki pazar eklerinde sanıyorum ki 1980'li yıllarda gazeteci dostlarımla teklifleriyle başladı. İstanbul'u niye yazayım, zaten içinde yaşıyoruz diye düşünüyordum. Oysa iyi ki böyle bir şeye başlanmış. Benim kalemimin ne kadar dönebildiğini kestiremem, onun yargısı sizlere aittir.

İstanbul kadar hızlı çehre değiştiren, sürekli kültür-mimari gömleklerinin birini sırtından atıp yenisine bu kadar hevesle koşan başka bir kent yok. Belki bu açıdan insanların geride bırakmış olduklarını tıpkı fotoğrafa, sinemaya, belgesele dökmekte olduğu gibi yazıya dökmekte de yarar var.

İstanbul'un sembol binalarından biri Haydarpaşa Garı'dır. Haydarpaşa Garı anıtsal mimari örneği olarak tasarlanmış ve o şekilde inşa edilmiş, uzun yıllar da bir anıtsal mimari örneği olarak İstanbul'da yaşayanların gözlerini okşamıştır. Anadolu'dan gelenlerin de ilk karşılaştıkları yer olduğundan burası İstanbul'un sembolü olmuş, filmlere geçmiş, birçok romanda anılmıştır. *Memleketimden İnsan Manzaraları*, Nazım Hikmet'in o çok önemli şiir kitabı Haydarpaşa Garı'nda başlar. Kısacası bizim kültürümüzde yazılı olarak da görsel olarak da çok derin yeri olan anıtsal bir mimari örneğidir. İstanbul üzerinde ne yazık ki kendilerini yetkili sanan ve ellerinde yetki olan kişiler Haydarpaşa Garı'nın arkasına dört, iki yanına da birer tane olmak üzere gökdelenler inşa etme planlaması içindeler. Zannediyorum bu artık planlamanın ötesine gitti, yasal olarak onaylandı. İstanbullular olarak hiçbir şekilde itiraz hakkı tanımıyorlar bize. Oysaki o anıtsal Haydarpaşa Garı ansızın arkasındaki ve yanlarındaki gökdelenlerle bir cüce mimari örneğine dönüşecek; bu çok hüznü verici bir şey. Bütün dünyada gelişkin, tarihi dokuya sahip kentler tarihi dokunun dışında yenileşiyor. Paris'in ortasına biraz daha modern anlayışta bir bina yapıldı diye hatırlarsanız 5-10 sene önce yer yerinden oynadı. Bizde ise her gün, sabahleyin evimizden çıkarken yerli yerinde olan bir binayı akşam üstü başka türlü görebilirsiniz. Tabii bu durum İstanbul'u İstanbul yapan anlamı giderek bozuyor; fakat bunu insanlarla paylaşmaya çalıştığımız vakit yeniliğe karşı olduğunuz yönünde bir itirazla karşılaşıyorsunuz.

Türkiye'nin çok garip bir anlayışı var; yeniden inşa edilmesi imkânsız bir şekilde bitiriliyor yapılar. Geçmiş bitirirseniz geleceğe yol almanız da çok zor olacaktır. Yenilik ancak geçmişten alınan bir temel üzerine inşa edildiği vakit anlam taşıyabilir.

Hiç temeli olmadan yenilikçi olma arzusu taşıyan toplumlar -bizde olduğu gibi- ne yazık ki sonunda taklitçilikten öteye gidemiyor; kendisi bir şey üretemeyen, başkalarından alıp onu da tam kıvamında tadamayan, yaşayamayan toplumlar olarak kalıyorlar.

Bu kadar umutsuz mu olmak gerekir? Hayır; İstanbul başına gelen bunca yıkıma rağmen kendini yine de koruyabilmiş bir şehir. Büyük tarihleri olan şehirlerde herhalde ne yaparsanız yapın, o kadar sonsuz yıkımlar yaratamıyorsunuz. Şehrin bir köşesinden bir küçük çeşme parçası, bir eski bina, bir ahşap doku veya bazen küçücük bir bitki size geçmişteki anlamını yine söyleyebiliyor. Bir yandan da İstanbul geçmiş yıllara oranla tarihi doku konusunda daha bilinçli insanların bir araya geldiği, en azından bu konuların tartışılabildiği, bir yerlerin yıktırılmaması için insanların sözlerinin dinletilebildiği bir yer olabildi. Bu bir başarıdır bence; belki de bir anlamda elde kalanın korunması için gelecek adına bir olanaktır.